

РЕКРЕАЦІЯ ТА ТУРИЗМ У МЕЖАХ ПРИБЕРЕЖНО-МОРСЬКИХ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗОН ІТАЛІЇ

У статті розглядаються особливості рекреації та туризму у межах морських охоронних зон Італії, що організовуються з метою збереження природного різноманіття та пам'яток історії та культури.

The special features of recreation and tourism in the marine protected areas of Italy are examined in the article. The marine protected areas are organized for the purpose of the protection of natural variety and monuments of history and culture.

Стан питання та актуальність дослідження. Вже не одне століття у різних країнах світу території та акваторії, природні комплекси або й окремі об'єкти, які мають особливу екологічну, наукову, естетичну цінність, вилучаються з використання повністю або частково і оголошуються, відповідно до національних законодавств, природними територіями особливої охорони. Найбільш поширеними категоріями природоохоронних територій у різних країнах світу є національні парки, природні парки, заповідники, резервати природи, заказники, пам'ятки природи тощо.

Сьогодні у світі організовано десятки тисяч природоохоронних територій різних категорій. Багато з них, крім власне природоохоронної та науково-дослідної функцій, виконують також функцію рекреаційну, приймаючи тисячі туристів з різних куточків світу. Причому кількість бажаючих відпочити і насолодитися заповідною природою з кожним роком все зростає. Очевидно цим і обумовлена актуальність досліджень, спрямованих на вивчення особливостей природоохоронних територій та можливостей включення їх до програм розвитку рекреації і туризму.

Аналіз наукових публікацій показав, що проблемам туристсько-рекреаційного використання природоохоронних територій сьогодні присвячується величезна кількість робіт, у яких не тільки описуються визначні місця, наводяться практичні рекомендації щодо організації подорожей, а й обґрунтовуються заходи щодо охорони цих надзвичайно цікавих і часто унікальних територій та об'єктів, робляться спроби визначити допустимий рівень рекреаційного навантаження на них. Розробка відповідних тем започаткована у другій половині ХХ ст. і реалізується як в природоохоронній галузі, так і в рамках програм розвитку рекреації і туризму у межах певних конкретних територій. Разом з тим, питання туристсько-рекреаційного використання природоохоронних аквальних районів (так званих морських парків), яких у світі організовано вже близько 200, залишаються поки що здебільшого поза увагою. Цим і обумовлена *мета дослідження* – ознайомитися з основними видами рекреаційної діяльності у межах морських природоохоронних парків, обравши для прикладу морські охоронні зони Італії. Відповідно до

поставленої мети нами було проаналізовано літературні джерела [1, 2, ін.], деякі нормативні акти та офіційні документи Італійської республіки, зокрема [3, 4], а також матеріали офіційних web-сайтів морських охоронних зон Італії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Охорона природи і розвиток туризму у межах природоохоронних територій – не нова справа для Італії. Перший національний парк, «Гран-Парадізо», був заснований у 1922 р. на базі однієї з найстаріших територій особливої охорони у країні – королівського мисливського заказника, що існував тут з 1856 р.

Нині в Італії нараховується понад 850 природоохоронних територій [3], які відносять до декількох категорій: національні парки (*Parchi nazionali / National Parks*), регіональні парки (*Parchi regionali / Regional Parks*), морські охоронні зони (*Aree marine protette / Marine Protected Areas*), державні резервати (*Riserve statali / National Reserves*), регіональні резервати (*Riserve regionali / Regional Reserves*), водно-болотні угіддя (*Zone umide / Wetlands*) та інші природоохоронні території (рис. 1). Серед природоохоронних територій Італії 8 мають статус міжнародних біосферних резерватів (за програмою ЮНЕСКО «Man and Biosphere»), 21 – водно-болотних угідь, що мають міжнародне значення як середовища існування водоплавних птахів (відповідно до Рамсарської конвенції, 1971), декілька природних територій занесені ЮНЕСКО до Переліку об'єктів Всесвітньої спадщини. Особливостями розташування Італії (у центральній частині Середземномор'я: на заході омивається Лігурійським та Тірренським морями, на півдні – Іонічним, на сході – Адріатичним) пояснюється досить значна кількість природоохоронних територій, до складу яких включено морські узбережжя та акваторії. Наприклад, Національний парк Тосканського архіпелагу (*Parco Nazionale Arcipelago Toscano*) є найбільшим морським національним парком не лише Середземномор'я, а й всієї Європи. До складу парку включено 7 головних островів архіпелагу та велику кількість острівців і скель (загальною площею близько 18000 га), а також 56700 га морської акваторії. Разом з тим, серед природоохоронних територій Італії існує особлива категорія – морські охоронні зони (*Area Marina Protetta*), які поєднують як природоохоронні функції, так і рекреаційні. Нині в Італії організовано 30 таких морських охоронних зон (парків) (рис. *Морські природоохоронні зони Італії*).

Законодавство Італії, зокрема Закон 394 [4], забороняє діяльність, яка може завдати шкоди об'єктам особливої охорони. Зокрема забороняється: збирання та пошкодження рослин і тварин, а також переміщення і вилучення мінералів та археологічних знахідок; діяльність, що може призвести до зміни хімічних, фізичних, екологічних властивостей води; захоронення всіх видів твердих та рідких відходів; привнесення та використання зброї, вибухових речовин тощо; проведення рекламних акцій, інші види діяльності, що не відповідають цілям організації морських охоронних зон.

У межах морських природоохоронних парків встановлюється територіально диференційований режим охорони та використання природних комплексів та об'єктів з урахуванням їх екологічної, природоохоронної, наукової, рекреаційної та інших цінностей і особливостей. Відповідно до чинних нормативно-правових актів виділяються зони трьох типів (А, В та С), які чітко делімітуються, відображаються на картах і офіційно затверджуються одночасно з указом про організацію природоохоронного парку.

Зона А (*di riserva integrale*) організовується з метою забезпечення максимального збереження районів, що представляють найбільшу екологічну цінність, і по суті представляє собою морський резерват з найбільш суворим режимом охорони. У цій чітко встановленій зоні заборонені будь-які види діяльності, які можуть завдати шкоди морському середовищу (в тому числі купання, риболовля, використання водних суден, за винятком службових). Як правило, дозволяється лише науково-дослідницька діяльність та діяльність відповідних служб. Вхід до цієї зони дозволено лише співробітникам та уповноваженим дослідникам для виконання наукових програм. У деяких випадках можуть бути дозволені підводні прогулянки «блакитними стежками» за чітко встановленим маршрутом, з урахуванням ступеня вразливості природного середовища.

Зона В (*di riserva generale*) представляє собою резерват, де дозволено (часто лімітовано і майже завжди – за наявності відповідних ліцензій) деякі види діяльності, які забезпечують збалансований розвиток регіонів і, разом з тим, вплив яких на морські екосистеми мінімальний. Тут, за умови обов'язкового дотримання відповідних правил поведінки, дозволяється купання, дайвінг, використання човнів та інших плавзасобів на швидкості до 10 вузлів, швартування на спеціально визначених причалах. Жителям населених пунктів, що межують з охоронними морськими районами дозволяється риболовний промисел з дотриманням встановлених лімітів ваги. В той же час заборонена риболовля способом тралення та іншими аналогічними способами, а також спортивна риболовля.

Зона С (*di riserva parziale*) представляє собою буферну зону між найбільш екологічно цінними природними ділянками та суміжними морськими районами, що не входять до складу природоохоронного парку. Тут, за умови обов'язкового дотримання відповідних правил, дозволяється регульована діяльність, яка характеризується незначним впливом на навколишнє середовище: дайвінг, лімітована спортивна риболовля, риболовний промисел (для жителів населених пунктів, що межують з охоронними морськими районами), транзит суден, швартування до причалів, інше. Забороняється підводна риболовля, катання на водних лижах та водні види спорту. У структурі морських природоохоронних районів найбільші площі, як правило, відносять до зони С.

Морські охоронні зони Італії відрізняються одна від одної площею, геолого-геоморфологічною будовою, рослинними угрупованнями та тваринним світом, наявністю та кількістю визначних місць і пам'яток

історії та культури. Але є в них і дещо спільне – всі вони, незалежно від розташування, особливостей природи, надзвичайно привабливі для туристів.

Найбільш поширеною формою туризму в морських природоохоронних парках у всьому світі є підводний туризм – дайвінг – занурення з аквалангом і проходження заздалегідь чітко визначених маршрутів разом із спеціально підготовленими гідями. Не становить винятку у розвитку цього виду туризму й Італія, у всіх морських охоронних зонах якої прокладено «блакитні стежки» для дайверів з різним рівнем підготовки.

Різноманіття форм рельєфу дна та пов'язаних з ними екосистем робить підводні пейзажі казково гарними і приваблює як дайверів-новачків, так і професіоналів. На підводних маршрутах, що проходять на глибинах від 10 до 45 м, туристам пропонують помилуватись килимами з губок дивовижних кольорів, різнокольоровими кораловими утвореннями. Наприклад, у межах охоронної зони Таволара – Пунта Кода Кавалло (Area Marina Protetta Tavolara Punta Coda Cavallo) серед великих губок, морських зірок та горгоній існують утворення з чорних коралів. Там же можна зустріти омарів, окунів, тунця, мурену, морських їжаків, морських коників. Море у межах охоронної зони острова Устіка (Riserva Marina Isola di Ustica), населене багатьма видами представників морської фауни (кефаль, морський карась, морський окунь, мурена, восьминоги та ін.), які зовсім не бояться людей. У межах морських парків Пунта Кампанелла (Area Marina Protetta Punta Campanella), Племміріо (Area Marina Protetta del Plemmirio) та Порто Чезаріо (Area Marina Protetta Porto Cesareo) можна ознайомитися з красотою численних підводних печер, утворення яких пов'язане із значним поширенням вапнякових порід. Зокрема дослідники станції біології моря у Порто Чезаріо разом з дайвінг-спелеологами виявили і описали 53 підводних печери, які представляють собою лише деякі з підводних порожнин вздовж берегів Саленто. Крім того, морське дно надійно зберігає пам'ятки давньої і новітньої історії та культури цих місць. На дні морського парку Пунта Кампанелла (Area Marina Protetta Punta Campanella) все ще можна знайти як грецькі амфори та грецькі і римські якорі (залишки колись затонулих кораблів), так і боєприпаси, що не розірвалися (нагадування про морські битви авіації, що відбувалися у цих районах під час Другої світової війни). У межах цієї ж охоронної акваторії на глибині 12 м туристи можуть побачити бронзову статую Мадонни, яка була розміщена тут декілька років тому в пам'ять про тих, хто загинув у морі. А на морському дні на південь від міста Сіракузи, у межах охоронної зони Племміріо (Area Marina Protetta del Plemmirio), до сих пір зберігаються чіткі відбитки минулого цього регіону, що відомий давніми традиціями мореплавання. Тут прокладено підводний археологічний маршрут, де можна побачити фрагменти глиняного посуду та амфори, дерев'яні деталі суден та якорі різних розмірів – свідчення плавання

військових флотилій карфагенян, грецьких та римських торговельних човнів.

Вартим уваги є й той факт, що у межах морських природоохоронних зон Італії втілюється в життя ідея зробити морські простори доступними для кожного, в тому числі й для людей з обмеженими фізичними можливостями. Так, дайвінг-центри у Сіракузах (Area Marina Protetta del Plemmirio) мають спеціально підготовлених інструкторів та гідів, здатних зустріти та провести підводним маршрутом всіх людей з обмеженими можливостями. А у Порто Чезаріо (Area Marina Protetta Porto Cesareo) організовують дайвінг-тури для людей з вадами зору.

Для дітей віком від 8 до 14 років призначені програми, розроблені фахівцями в галузі біології моря, що передбачають вільне занурення з маскою та ластами (SeaWatching), і спрямовані на отримання дітьми пропедевтичних знань про морську екосистему. Під час занять морський біолог пояснить особливості району та його флори і фауни, відповість на питання. Такі програми діють у декількох морських парках (Area Marina Protetta del Plemmirio, Riserva Marina Torre Guaceto, Area Marina Protetta Capo Rizzutto).

З метою популяризації знань про морські охоронні території для відвідувачів організовують захоплюючі морські прогулянки на катері або вітрильнику – найбільш простий спосіб розслабитися і насолодитися морськими пейзажами та краєвидами узбережжя. Під час прогулянки туристам надається можливість ознайомитися з особливостями узбережжя, де невеликі та ізольовані бухти чергуються з пляжами та високими скелястими мисами, помилуватися з моря пам'ятками архітектури та парками. Ці прогулянки супроводжуються розповіддю екскурсовода. Деякі морські парки, наприклад Капо Ріццутто (Area Marina Protetta Capo Rizzutto) та Острів Устіка (Riserva Marina Isola di Ustica), організовують морські екскурсії на човні з прозорим дном, щоб дати можливість тим, хто не пірнає спостерігати за дивовижним підводним світом. Тим же, хто надає перевагу пасивному відпочинку, альтернативу підводним маршрутам та морським прогулянкам складуть обладнані піщані пляжі Таволари та мису Кода Кавалло (Area Marina Protetta Tavolara Punta Coda Cavallo), а також інших морських парків. Для любителів порибалити у італійських морських охоронних зонах Пунта Кампанелла (Area Marina Protetta Punta Campanella), Племміріо (Area Marina Protetta del Plemmirio), Капо Ріццутто (Area Marina Protetta Capo Rizzutto), Порто Чезаріо (Area Marina Protetta Porto Cesareo) пропонуються програми так званої рекреаційної риболовлі, що передбачають екскурсії (як вдень, так і вночі) вздовж узбережжя у компанії місцевих рибалок на човнах, виконаних у старовинному стилі. Туристам пропонується ловити рибу з використанням старовинних знарядь та прийомів, закидати і витягувати сіті, або ловити креветок кошиками з тростини, після чого готувати і куштувати виловлену власноруч рибу та інші дари моря. Ці програми мають на меті ознайомити туристів з

традиціями, пов'язаними з морем і, зокрема, з одним з найдавніших видів діяльності – риболовлюю.

Крім значних за площею морських просторів, до складу усіх без винятку морських охоронних зон включено і прибережні ділянки, або й цілі острови. На суходільних ділянках морських охоронних парків також розроблені маршрути для туристів: пішохідні, велосипедні та кінні. Причому привабливими для туристів будуть як природні, так і культурні об'єкти.

Як правило, пішохідні екскурсії, тривалістю близько 2,5 – 3 годин, проходять маршрутами низької та середньої складності, придатними для дітей та туристів-початківців. Окремі ділянки цих маршрутів, як наприклад на мисі Кампанелла (Area Marina Protetta Punta Campanella), прокладено дорогами, яким понад 2000 років. Деякі з цих доріг не так давно набули сучасного вигляду, інші ж зберігають свої первісні риси. Території, якими прокладено екскурсійні маршрути зберігають сліди перебування багатьох народів, а деякі з давніх пам'яток – свідків різних епох – збереглися і до нашого часу. Наприклад, на території давньоримських поселень Санта Сабіна, що у межах охоронної зони Торре-Гуачето (Riserva Marina Torre Guaceto), були виявлені золоті та срібні монети, в тому числі й єгипетські, статуї римської богині, давні поховання. Тут же, у Торре-Гуачето, збереглося декілька замків (один з них був побудований наприкінці XIV ст. на фундаментах замку XI ст.) та церков XVI – XVII ст.

Під час екскурсій територією охоронної зони Порто Чезаріо (Area Marina Protetta Porto Cesareo) можна побачити багато фортифікаційних об'єктів, спорудження яких тут велося з глибокої давнини і особливого розвитку набуло у другій половині XVI – на початку XIX ст. Сторожеві вежі, що височіють над узбережжям, споруджувалися з метою попередження населення про підхід до берега нападників. Вежі були об'єднані у суцільну лінію оборонних споруд; кожна вежа контролювала суміжні, між собою вежі підтримували зв'язок або візуально (клуби диму вдень, вночі – вогонь), та/або акустично (за допомогою дзвонів).

Привабливими для туристів будуть і природні особливості суходільних ділянок морських охоронних парків. Тут прокладено значну кількість природознавчих маршрутів, які дають можливість відвідати мало змінені людиною куточки природи, ознайомитися з особливостями ландшафтів та спостерігати за процесами, що у них відбуваються. Так, наприклад, на кільцевому маршруті, прокладеному на острові вулканічного походження Ліноса, що у межах морського природоохоронного парку Пелазьких островів (Area Marina Protetta Isole Pelagie), за 2 – 3 години можна оглянути різноманітні ландшафти, над якими виділяються силуети трьох вулканів, а також побачити дно одного з найбільших і давніх кратерів острова.

У межах охоронної зони Торре-Гуачето (Riserva Marina Torre Guaceto) туристам пропонується ознайомитися з ландшафтним парком на велосипеді, що розв'язує проблему подолання значних відстаней за

порівняно обмежений час (тривалість прогулянки 3 години). Спеціально для любителів велосипедних прогулянок тут прокладено декілька маршрутів через вікові оливкові гаї. А на території охоронної зони Півострів Сініс – Острів Мал-ді-Вентре (Area Marina Protetta Penisola del Sinis – Isola di Mal di Ventre) для туристів пропонуються маршрути, долати які доведеться на гірських велосипедах.

Зважаючи на те, що одним з головних завдань морських охоронних парків, крім збереження біологічного різноманіття, є також поширення знань про природоохоронні території, пропаганда охорони природного та культурного спадку і, зрештою, підвищення рівня екологічної культури, більшість морських охоронних зон Італії пропонують спеціальні маршрути, на яких можна дізнатися про науково-дослідницьку роботу, що ведеться у їх межах (наприклад, про спостереження за дельфінами та тюленями, морськими птахами, що гніздяться в охоронних зонах). Для дітей від 8 до 18 років розроблені освітні маршрути, адаптовані з урахуванням віку та можливостей учнів. Так, уроки-маршрути для початкової та середньої школи, розраховані на декілька днів, причому кожний день присвячено якій-небудь одній темі (острів, прибережні дюни, пляж та берег, ін.). Екологічній освіті сприяють і спеціально обладнані вітрильники з інтерактивними засобами навчання для спостереження за підводними екосистемами в режимі реального часу та екскурсії на катері з прозорим дном в рамках уроків з біології. Організуються також курси підвищення кваліфікації для вчителів з обов'язковими екскурсіями у межах охоронних зон.

Висновки. Зростання інтересу до природоохоронних територій з боку туристів, яке останніми роками спостерігається в усьому світі, потребує не лише відповідного інформаційного забезпечення, а й ретельного аналізу допустимості тих чи інших видів рекреаційної діяльності та впливів туристсько-рекреаційної діяльності на природні комплекси. Корисними у розв'язанні цієї проблеми є ознайомлення з існуючими програмами розвитку рекреації та туризму у межах природоохоронних територій різних категорій у різних країнах світу та налагодження обміну досвідом з цих питань. Досвід організації туристсько-рекреаційної діяльності у межах морських охоронних зон Італії, де розроблені програми та маршрути для дайвінгу і морських прогулянок човнами, рекреаційної риболовлі, пішохідних екскурсій тощо, може бути цікавим та корисним і для України, територія якої омивається водами Чорного та Азовського морів і загальна протяжність берегової лінії якої складає близько 3000 км.

1. Большой словарь географических названий / Под ред. В.М.Котлякова. – Екатеринбург, 2003; 2. Каттанео М., Трифони Ж. Самые уникальные заповедники мира. Всемирное наследие ЮНЕСКО. – М., 2003; 3. Elenco Ufficiale della Aree Naturali Protette. Anni 2000, 2002, 2003 e 2010. <http://www.minambiente.it/>; 4. Legge quadro sulle Aree Protette – Legge 394 del 1991 (G.U. della Repubblica Italiana n.292 – Supplemento Ordinario – del 13 dicembre 1991).: <http://www.europark.it/leggi/394.html>.